

265

Egolino rezilima - (Agriculture)

Egolino: Ummbila, Amabele, Ubontshisi, Izindumba, Amantongomane, Ulokwana, Ulentshisi, Ubere; Uthanga, amazambane, Umhlwazi, Amadumbe, Udumbedumbe, Ubatata.

Umbila: Akugondakali kahle ukuthi konje wavela kanjani kodwa abadala bathi ngomzekeliso, kwana igulu kakhulu wabonakala usumile, uyingcubevange kanye namabele. Enwa kwalokhu abantu bawunika izinkomo zawodla kodwa omunye wasala. Bagala ukwodla uhhlaga baze bawosa, belinga ukufumana ubumandi bawo. Babuye bawuhlanganisa namabele kenza isinyawo. Abakwa ngwane base bethi "usomathwishi" besho ke ukuthi wazivelela. Kusukela lapho ummbila waba ukudla okukhulu ungalinywa kodwa usakaywa nje umile kahle, ungalakulelwa futhi nokhula lungawubulali. Uziza nezinkomo ngamakhasi awo. Namhlanje unezinblo bonhlobo zokudla ezahlukeneyo, osiza ngozo abantu njengalezi: impuphu, ufulawa, ifutho, izinkoke, amahewu, utshwala nokunye okuningi.

Izinyoni ziyasizakala ngawo kanye namagundane. Uma ungalavuthiwe uyagumbisa, ungalimandi futhi. Omunye ummbila uyashesha ukwuthwa. Akufuneki ukuba ummbila ubedululwe ngoba uyashwabana, futhi amakhasi awo uma usagala ukwuthwa akufuneki kubekwe ngoba lawuzuvuthwa masinyane.

Agriculture in Mdinga 7p. (147) index

Imbewu akufuneki ukuba ihlale inga
hlutshiwe amakhasi, ngoba ayigeda ama-
ndla. Akufuneki imbewu ephelelwe
kuthalwe ngayo ngoba iunke ingasena
so isibindi. Imbewu kuhle ilengiswe
endlini ebaswayo ukuze yome kahle
futhi ingaze yaphehlwa yimpella.

Ubontshisi; Utlutshisi akugondakali
ngoba kungathi kwafika nakbelungu
abafika lapha kugala noma bakfitlo
la khona lapha kubonakala esongathi
kwa be kungaziwa munu kwazulu.

Lejike yizithelo ezijabulisa igazi nehli-
ziyo noma munu eziqalile. Abakwa-
zulu bathi ukudla kwamasoka
kanti ukudla kwezishimane ijindu
maba eyingadliwa yisiza eyingelazo ngo-
ba izophenduka isilima yehluleke
nokuzingela. Namasoka awajali ngoba
eqonda ukuthi ayophenduka izishimane
noma eziqalile.

Utlutshisi usiza ngoba wona awul-
zweli el ukubanda masingane ngo-
ba nasebusika wona nyalunga nje.
Ukuze lezitshalo zithole kahle akufune-
ki zeqive noma ubani uma selishoni
le ilanga.

Amadumbe namadumbedumbe:

Amadumbe yilawa amakhulu kunga-
thi ukubonakala kwawo kugala kwa-
ba kwa Ngobizembe ngakwa Maphumulo
kude bucuze nesabuyazwe. Amadumbe
afuna indawo ehlala iluswe njalo.

Udumbedumbe; Wona ukbonakala ngoba
nuncane iwona kunamadumbe

Wona ke watholakala endaweni yase Sidumbeni, kungathi yindawo enezaga nte eziningi. Nyolisa ukudla futhi inyama ibannandi kakhulu uma iphekelwe wona. Nawo njinga madumbe uthanda indawo eluswe njalo kodwa ayi eladaka ngoba ungabola.

Amazambane: Afika nabelungu, bokuqala ngoba amazambane alapha kwazulu kwakungamadumbe.

Wona ke asiza kakhulu ekwakheni umzimba futhi awayithanda indawo emanzi ngoba ayabola. Imbewu ku funeka igqunywe ize imile.

Umhlwazi wona ukahle nezagante zasendle, nawo ukutholakala kwawo wajimilela, kwaye kwaya watshala. Ukubonakala kwawo kugala kungathi kwabase Hlangeni, waze wawenda ngokukhulu ukushesha ngenxa yezimvula. Wona ke unandi sa wetheselele ukunandibanya, ma, nyakwazi futhi ukumela ukoma.

Ufuna ukuphekwa kahle impela ngoba uma kungenjalo nyagumbisa futhi ube nephunga elibi.

Ubece: Ubece lo ukanye nekhabe futhi katay neshaganja lase ndle. Nyakwazi ukumela ukoma noma izulu lingani. Nyakwazi futhi ukwenza njamu, kodwa udinga ukuthi ivuthwe nxa kwenziwa isijirgi, ngoba ubanga isisu esibi uma ungaw thwanga. Uweqiwa abantu besilisa uma kuqondonwe nokuthi uthelo kalle.

Ukuzi imbewu ilunge kuble yenekwe endaweni eyomileyo lapho ngokoma khona kalle.

Ulokwana: Ukwela kwawo phakathi kwezwe, wavela e Machunwini ngomnyaka ka 1932 akugondakali kalle ukuthi wavela kanjani. Yonke indawo usuwandilo, ungamabile amafushane kakhulu enza utshwala obummandi impela.

Ubatata: Kukhona inqondo eminingi lapha eyahlukeni ngokuba khona kuka batata: Abanye bathi watholakala eKusuzi kwaZulu, abanye bathi ubatata lo ngowakwa Quabe lapho watholakala khona kugala.

Nawoke ubatata njengokudla konke usebenzisa ukukhulisa ukudla emizimbeni lokhu abathi isitashi nona ingobengcobe. Nawo futhi unapisa inyama koawa nya bamba ikakhulu usikwayimazi.

Ukuzi njingoko kudingeka kuthi nxa utshalwayo wenziwe amafindo.

Amantongomane: kungathi ukugala kwawo kwabase tholeni manxa abanye abadala bephikisana. Abanye bathi afika na Belungu kanti abanye bakhomba a besuthu baka Moshweshwe ukuthi afika na bo lapha kwaZulu. Wonake awayithandi indawo emanzi ngoba ayashesha ukubola uma indawo imanzi futhi athanda ukugqithelwa ngenhla bathi elula. Asiza kakhulu ekubeni enze izinkomo zisengwe kakhulu uma ziphiwa wona uma zisengwa ngoba azenza zehlise.

Isikhathi sokulima Wonke umuntu uyazi ukuthi uMfumbu iyona nyanga yokugala ukulima futhi inyoni ethiwa uPhezukomkhono iyegwakala isikhathi ithi "Phezukomkhono" ibuye ithi Wadli-mbewu bonke abantu bese bazi ukuthi sekuyiso isikhathi sokwandulelisa.

Nemithi kanye nothani kuyahluma nezulu line futhi, unggogwane ubaleke. Umthala uyehla futhi, kufika amahlola mvela akade engasabonwa, ilanga liyehla endaweni ebesezikuyona linga sheshi futhi ukushona.

NgoMandulo (July) imvama yabantu ayenzi lutho ithi ithole isikhathi sokuphuma. Labo asebekile batshala ulentshi, nezimbewu zemithi futhi bagale ukuphe ndula amasimu abo, bengwa ba no khula ukuge lwandise ukuvunda.

NgoNewaba (August) Bona futhi abakwaziyo ukulima bangiwaba utshani futhi, balungisele ukutshala amadumbe kanye no dumbedumbe. Uma imvela ingabe ibekhona atshalwe amadumbe ngesonto lesithathu ngesonto lokugcina abanolwazi batshala amazambane, utshamatisi, iklabishi neminye imifino kanye nommbila ofanele udlwe ngo Ngcela. (December) utshalwe futhi.

NgoMfumu (September) umranyolo ufakwa emasimini kutshalwe amadumbe, amazambane, ubatata, amaphuzi, ubontshisi izindumba kanye namantongomane. Ummbila owugibe lwenhlava utshalwa emaceleni ngoLwezi unikwe izinkomo

ukuzi inhlawa ebikhona ingaphumeleli
ukwenza umonakalo phakathi kwezwe.

Ngo zibandlela amasimw ayaphendulwa
futhi, kutshalwe Amabele nomumbila
esontweni lesithathu kulenyanga ku-
ze kuphele ngenyanga elandelayo.

Kutshalwe futhi Amazambane, ubontshisi
Amaphuzi or izimpuzi, ubatata neminye
imifino. Ogwini kutshalwa ubanana.

Izitshalo zangenyanga edlule zithlalelwa
ukuzi ukhula lungabi namandla phe-
zu kwazo, futhi luyashesha ukufa no-
kuhlakuleka ngoba izimpande zisuke
zingakajuli ukuya phansi.

Ngo Lwezi kutshalwa umumbila kanye
namabele. Umbevu kawatela. Umtholo
nayo iyatshalwa ngalenyanga. Amanta-
ngomane nobatata kuyatshelwa futhi.

Amazambane agqithelwe ukuzi abge
mukelwa umhlakathi. Umumbila wonke
wogibe futhi mazwe ngalenyanga kung-
sali nowodwa nawo.

Ngo Ngcelo umumbila uyatshalwa kuze
kuphele inyanga. Kuyenzeka futhi ukuthi
umma usuphumile lomumbila kutshalwe
ubontshisi ezikheleni nomumbila. Kuyahlak-
lwa futhi kuthi Amazambane nobontshisi
owatshalwa ngo Newaba uvunwe nom-
a kudliwe. Lapho kade kutshalwe khona
amazambane kutshalwa ubontshisi kuthi
lapho kade kutshalwe khona ubontshisi ku-
tshalwe amazambane. Lokhuke sek-
tshalwa ukuzi kuthi nxa kufika
ubusika bese kudliwa futhi.

Ngo Ndasa (January), kutshalwa zonke izinhlobo zemifino njengalezi: uwanyanisi, iklabishi, izagante Kanye nezimbali. Inbewu katamatisi itshalwa ekupheleni kwenyanga. Amazambane ubontshisi, ulentshisi, ubatata, nomunye futhi umumbila uyatshalwa ngalenyanga. Kuya yahlakulwa kwenziwe imisele yokudonsa amanzi ezindaweni esezigugca ngesa yezimvula. Ogwini kutshalwa abanana namawolinshi.

Feb.

N Masingana inyanga okutshalwa ngayo futhi imifino: uletisi, isipinack, izagante utamatisi nezimbali Kanye nolentshisi, ubontshisi uthuphe, amazambane nama dumba agqithelwe. Ukhula kuliwa nalo kakhulu impela ngalenyanga ikakhulu ngadolo, idangabane Kanye noqudluthukisa.

Ngo Nhlaba jinhlaba isuke isigqakazi futhi zonke izifino ezitshalwa ngo Masingana ziya tshalwa futhi. Nemithi futhi iyatshalwa ngalenyanga. Ukhula luqafelisiswa kakhulu impela, ngalenkathi futhi selwenziwa umquba ngokungewatshwa lapho sekuvunwe khona. (March)

Ngo Mbasa utamatisi, izagante nowanyanisi kuyatshalwa. Kulungiswa kugcotshwa zonke izinto zokudima.

Ngo Maguba ezingadini kutshalwa uthamatisi, uletisi, izagante nowanyanisi. Umumbila uyavunwa, kuthi futhi ekupheleni kwenyanga kuthemwe imithi kuze kufike emyangueni elandelayo u Nhlanguka.

Ngo Nhlanguka umumbila usuke noavunwa, kodwa kuphela ngesonto lesithathu imvama. Besekudedelwa izinkomo zide.

K13/158

Amasimu akuvamile ukuba abendawonse ngoba nawo anda ngokwanda kwabantu bomuzi lowo noma kungujalo nabo bazama ukukhetha injindawo ejinonileyo. Amanye aba seduze nomuzi amanye abekude impela.

Abantu amasimu bawanikwa ummuzane womuzi egameni loMmumzane noma Induna yesifunda lesi nayo futhi egameni leNkosi yesizwe lesi abakusona. Lokhoke kuho ukuthi laba bobathathu bayahlangana ngaphambili kokutji umuntu ajilire insimu leyo ayopikwa yona.

Indoda noma iganiwe noma ingaganiwe iyanikwa insimu. Amasimu abantu asebe ganiwe kudingeka anele amakhosikazi anawo abemabili nomathathu omunye ngoba uphucane futhi nenzalo yakhe iyokwabelana wona. Nendodakazi noma ingakazani iyanikwa insimu. Abantu banalo ilungelo lokushintshana ngamasimu njengoba befisa, mhlaw- mbe kwesinye isikhathi omunye nomunye wakhe eduze kwamasimu omunye. Ukuz bangalokhu besabana bayashintshelana amasimu.

Bandungelo ngokomthetho ukuthengi- sa abakuzuzile emasininini abo ng- ngezifiso za bo.

Amasimuke ayifa lendodana, indoda kazi ayinalo ifa lamasimu, ngaphandle koku ba uyise achaze engakafi. Izwe lingze lathathwa ngaphandle kwenkokhelo ethile kubaninilo, ukuz nabo phela baphile kudingeka bacolwe ngakho kuthathwa kwezwe.

K13/158

2. Kodwa uma indawo leyo ngasetokenziswa
umntu akamalungelo kuyona, isenokutha
thava yi Nkosi uma ibonakala isigede
iminyaka emibili noma emithathu.
Akekho ke umuntu olala igwe noma ama-
simu akhe ngaphandle kokuba ebese mu-
ka kuleyo Nkosi eseya kwenye.

Izindlela zokubona ukunona kwenhla.
Bathi yokulima ziningi. Abanye babona
ngotshani obukuleyondawo, abanye
bayabula, abanye bayibona ngobufela
nya bayo indawo. Kodwa uma kungenja
lo eyibanabantsani, ingebijelo futhi ifenya.
Nezinyanza zokubula futhi ziyabo uma
ibonakala ingalungile ekubuleni kwazo.
Nkukhetha msimu akukhethile kodwa
imvanya yakho kwenziwa amadoda
awakwaziyo ukulima kanti neffe zikhe-
thwa amakhosikazi awakwaziyo ukuli-
ma.

Hukhona ^{amasimu awomile anesidaka} izingadi ezomile, ezinesidaka
aniselwazo, amasimu atshalwa ummbela
njalo nje Kanye nawatshalwa uguwazi.
(esigwayini) zonke izingadi ziqqavile
esifundeni sase Msinga.

Izingadi noma amasimu emsaho akhona
lapho kutshalwa khona imifino nezinye
izithelo ezivunayo. Kuniselwa ngomsele
ovela esizibeni esambiwa ebusika.

Uma kugalwa insimu entsha ngama-
doda kuyashiwa futhi noma kungashi-
swa kulinywe uma kukhona amathe
akhiokwe. Imvanya yamasimu ayibi-
ywe, ngoba kuyeluswa abafana.

2) Noma sekuvuniwo kudedelwa izinkomo zi-
dle. Ngaphambili kokuba kulinywe ama-
simu alabo asebebekile ayaphendulwa
kabili noma kathathu. Ayikho insimu
elalayo ingalinywa ngoba amasimu ma-
ncane kunabantu.

Amasimu awashintsha ngezithalo ngo-
ba amasimu emancane futhi umumbila
udingka kakhulu kunayonke izintaha
lo. Kuvamile ukuthi umuntu yonke imi-
nyaka atshale umumbila, amabele,
ubontshisi, izindumba, amabece kanye
namathanga.

Imbewu iyakhethwa ibekwe andaweni ejo-
nile, umumbila ulenziwe engadini
wendlu ebaswayo ukuz wonkekhale
ungaphehlwa izimpela. Imbewu ip-
lachwa ngokudelwa ngomlungu nange-
qwaningi neninyombo yezimphele izintaha.
Yonke imithi nokwenziwa kwayo ku-
tholakala enyangeni yezulu yakwa-
shusi, ibiza ngokuthanda kwayo.

Ukutshala kugala ngivula ezinkulu
zokugala ku Nwaba, kwesinye isikha-
thi i Nkosi iyabeluleka abantu ukuthi
mabatothale ngoba nayo ithole ulwazi
oluthile kubelungu noma ezinyangeni
zayo zokubula.

Kutshalwa ngezindlela eziningi impela,
ezinye azondakali kahle ngisho na-
namhlanje ngoba abanye bathala
kakhathu kwanabili. Konke lo-
kho bakwenziwa inyanga okuyinyo
ya izoba khombisa ebusuku.

2. ^{13/158} *Thajike ezaziwayo: Ukunwisa ukhlanu emuva kwezinkabi, ukusakaza umbila insimw yonke ezolinywa, ukutshala ngomshini wokutshala.*

Ukutshala kulula kakhulu kula boaba nobudlelwano ngoba basizana ka, Imwana lapha bayatshalisana akukho ukucitshalela wedwa. Amadoda okungukuthi bonke abesiliya nabesifazane baya sizana, omakhelwane, regiklobo nabo baphosa izandla kulomsebenzi. Naboke abasizi abesule izandla umnininsimw noma ngam angase abakhohlise ngayo ngomsebenzi wabo.

Kwesinye isikhathi bayaphokeka abantu ukuthi basebenzisane, uma kunjalo lowomsebenzi awunonisi muntu.

Amasimw eKosi wona asijwa ukuba kwenziwe utshwala, kubuthanwe ukuze wona atshalwe ngelanga noma ngesikhathi esifanele.

Ukukhlakula: Amasimw ahlukulwa njalo ukusukela lungabi namandla phezu kwesithelo lesi noma kathathu nakane ngonyaka. Ukukhlakula ngokuthetho wakwazulu ngokwakesifazane bodwa kodwa sekungalile ukuthi kube ngokwakesilisa ezindaweni esezemukele inipuzeko yokukhlonipha isimo somuntu wesifazane njengoba kunjalo.

Ukukhlakula kwenziwa ngegeja noma ngomsheshane umshini wokukhlakula phela. Abanye balulima nangalo igeja lezinkabi, baluncomule kanye zandla uma kusekuncane.

Ukulinda ukudla ngukubiya akuzi izinkomo zingangeni, ushongiwe insinuw iphelo ukuzi izinyoni, izinkumbi, izinyamazane kanye namasela kungangeni. Uma lingeni isela livubukale umzimba wonke noma izihlathi nje kuphela.

Abantu abalindayo bona bagala ukuphuma kwelanga lize lishone futhi. Baklelwa izindlu zabokhona emasimini ika-khulu ngo Lwezi izinyoni sezikhupha.

Ukuzi izinyoni zasape ukungena ensimini kulengiswa zidwedwe ezifana nonuntu, kushungiswe nge Mfucamba neninye imithi ethothobalisayo ebizwa ngokuthiwa abithothobali nabaphaphi ivimela noma izini eusenayo ensimini.

Uma amasela eba kuyaye kuthathwe ukhanga lapho ekhe khona luyiswe enyanga ngeni noma ye yona izolwelapha, kweziinye izikhathi bamtshope noma bamvuvukalise kanti abanye baye mhlulisa akwazi ukuthi ebe nje noma ebe kiwe.

Miningi ke imithi esetshenziswayo eminye iyashungiswa eminye iyachelwa ensimini ukuthi uma zikhula izithalo zayo, zitheli kakhulu futhi zandele impela. Umelunge nequwini ngeminye yayo. Eminye imithi yenzelwa ukuthi izithalo zikwazi ukushesha ukuvuthwa kanti eminye futhi ivimbelane zulu elibi linesichotho lingangeni kusimini lizungeze,

Ukwana kugakwa ngo Mbasa una kushaba
kanti ummbila namabele khona kugakwa
ngo Maguba. Ummbila ususwa ezinkla-
ngeni kususwe amakhasi, amabele
wona ayasikwa kuthathwa izinkloko
kuphela leyo ezinamajimba. Loke ku
se ngumsebenzi wamakhasi nance
amadoda ambalwa esewenza, iningi
alikanaki ngawo.

Abanye benza izibongo ezithile ngokudla
abakutholile, babambe nezinkomo. Loke ku
ke umuntu ukwenza ngoba eseywene
ne Nduna yesifunda lesokusona.

Omakhelwana bayazi ngokwala inya
ma ethile engakhethele iziswe eNduneni.
Bese kuthi esele ipiliwe. Nokudla ipunga
mabele enziwa njalo umuntu una
ewatholile, uyisela iMkosi isaka no-
usokazane noma ngaphezulu kuthi
okusele akuyise ekhaya kwakhe se-
kubuliwe, kuthuthwe ngizinkabi noma
ngamakhandá. Ekhaya sekuzokwa
belwa umuzi lowo ipunga kufanele.
Ukubekwa kwawo amabele akhala
esilulwini noma engodini ombiwa
esibayeni wesangcobe, kuxuthwe nonlo-
tha ukuse kungabolizungodi lo wali-
siswe kungangeni umoya.

Sekuzolekukhulwa nje, mhlambe
kungaze baphile umyaka noma
iminyaka ezi emibili una umgo-
di washiswa kahle mhla uhliswa
yo. Lapha ke kuthola ukudla
okumnandi abathi isangcobe.

End. S. 606